

## De kirkehistoriske Kingo-Problemer.

Af J. Oskar Andersen.

**D**r. Arne Møllers foranstaaende Afhandling har, ligesom hans tidligere kritiske Bemærkninger<sup>1</sup> til mine Undersøgelser angaaende Kingos Psalmer og hans Kristendomsforstaaelse, været mig en Skuffelse. Ligesaa tilfreds jeg skulde være med en Kritik, der ryddede Misforstaaelser eller Urigtigheder af Vejen og bragte fyldestgørende Løsninger af de foreliggende Problemer, ligesaa meget beklager jeg en Kritik, der saa godt som blot understreger, at dens Fremfører ikke forstaar eller vil forstaa de paaviste Problemer. Overhovedet maa man dog vel have nogen Ret til at vente af en Mand, der optræder som Kritiker af en metodisk gennemført Undersøgelse, at han viser Forstaaelse for Sammenhængen og Gangen i den; men Dr. M. desorienterer ligefrem Læserne med H. til min Undersøgelses Anlæg og Gang. Han paaviser ikke Brist i Sammenhængen eller imødegaaer Argumentationen for de Led, der knytter den sammen; han mener at kunne komme udenom dette ved at forsikre Læserne, at her kun er Tale om Paastande eller »problematiske Antagelser«, som man derfor ikke behøver sagligt at imødegaa. — Han befinder sig videre i denne beklagelige Misforstaaelse, at han antager, at en *yderligere* Argumentation for Kingos Lutherdom (der jo saa langt fra er bestridt af mig, at jeg tvertimod har understreget den paa det stærkeste); kan bevise, at Kingo *ikke* kan have modtaget Paavirkning fra

<sup>1</sup>) Jfr. Afhandlingen »Fra Psalmistens Værksted« (i nærværende Bind), navnlig S. 407—15.

en anden Side, i dette Tilfælde fra den i hans Samtid (som Dr. Møller ogsaa indrømmer) saa stærkt fremtrædende engelske Indflydelse. Men, selv om Dr. Møller havde nok saa megen Ret i sin Antagelse af Kingos Paavirkning fra de Tyskere, han drager frem, har dette jo ingen Betydning for Sagen, naar han ikke paaviser, at netop de Ejendommeligheder, der *særpræger* Kingos Kristendomsforstaaelse og karakteriserer ham som Vækker, findes hos disse. Ligesaa lidt fremmes den saglige Diskussion ved, at Dr. M. gentagne Gange paadutter mig at have talt om »engelsk Paavirkning« og »engelsk Teknik« paa Steder, hvor jeg ikke har gjort det; hvorfor hans Imødegaaelse er hen i Vejret. — Noget videnskabeligt Resultat naar Dr. M. selvfølgelig heller ikke ved at gentage sin aprioriske Paa-stand om »himmelvid« Forskel mellem Kingos Kristendomsforstaaelse og den engelske i »The whole duty of man«. Han maa jo vide, at fremtrædende danske Kirke-mænd i Datiden, ja endda Teologer af strengeste luthersk Observans *ikke* følte den Modsætning mellem Lutherdom og engelsk Kristendom, han giver saa stærke Udtryk for — end ikke (jfr. Prof. theol. *Jens Bircherods* varme Approbation 1686), naar Talen var om den nævnte Opbyggelses-bog (som jeg iøvrigt jo slet *ikke* har paastaaet, at Kingo var paavirket af!). Men Ulykken er, at Dr. Møller arbejder med *sit* Begreb af Lutherdom og »reformert« Kristendom, som han stædigt kalder det, trods Talen *her* er om Datidens Anglikanisme, hvis Grundpræg fjærned sig stærkt fra den Calvinisme, Dr. M. synes at afsky, men iøvrigt ogsaa gør Uret. — Men han burde dog forstaa, at, naar jeg (som han jo ogsaa anerkender) taler om Kingos »grundlutherske« Præg, kan jeg ikke have gjort mig til Talsmand for en engelsk Indflydelse paa Kingo, der *strider* mod dette. Det har jeg selvfølgelig heller ikke gjort; navnlig da ikke ved at tale om hans »Teknik« som Vækker, som jo i hvert Fald falder sammen med Grundtankerne i den »engelske Prædikemaade«, der gik sin Sejrsgang i vor

lutherske Kirke netop paa hans Tid. Selv om Kingo i Virkeligheden skulde have lært sin »Empiri« andetsteds fra, maa min Opfattelse i alt Fald blive staaende som den plausibleste, *indtil* dette er paavist. Men navnlig savner Dr. M.'s Imødegaaelse Vægt, da den jo ikke paaviser os Forstaaelsen for at tage Folk, hvor de staar i deres Forskellighed eller Troen paa, at forskellige Veje er lige gyldige for Gud til Frelse. Og dertil kommer, hvor absolut Overbevisningen om Menneskenaturens Fordærvethed opfattes.

Om Kingos begyndende Forstaaelse for menneskelige Kræfters Medvirken ved personlig Tilegnelse af Kristendommen og hans Erkendelse af Frelsesvejenes Forskellighed stammer fra engelsk Paavirkning, er en Sag for sig. Det er muligt, at i alt Fald det sidste skyldes Indflydelse fra den tysk-lutherske Opbyggelseslitteratur, der fjærnedes sig fra Tidens Teologi (og dermed ogsaa fra den allerede 1637 afdøde Joh. Gerhard, hvis »Ortodoksi« iøvrigt forlængst var overfløjet af endnu konsekventere Forkæmpere for en *uniform* »ordo salutis«). I min Afhandling i »Dansk Kirkeliv« omtalte jeg, at jeg havde fundet denne Tankegang i Dr. Peder Jespersens »danske Teologi«, og han siges jo at have været uvillig overfor »den engelske Prædikemaade«. Men man maa her ikke glemme, som Dr. M. gør, at den engelske Indflydelse ogsaa gjorde sig kraftig gældende i Tyskland, som bl. a. Spener vidner om<sup>1</sup>. Udelukket er dog ikke, at den vigtige Iagttagelse om Frelsesvejenes og dermed Fromhedstypernes Forskel ganske simpelt har paatvunget sig Kingo som Sandhed ud fra hans egne Erfaringer som Sjælesørger. Man kan dog ogsaa være for ivrig m. H. til at nægte Tidens Mænd selvstændig Tænkning! Men det triste er, at dette vigtige Spørgsmaal

---

<sup>1</sup>) Jfr. »Theologische Bedencken« III—IV. Allerede Registrets Indholdsangivelse under E. er talende: »Engelländische Kirche kommt uns am nächsten; Engelländ. theolog. Schriften werden recommendiret; . . . Was dabey in Acht zu nehmen nützlich; . . . der engelländische Theologie desideriret nichts an unsere Lehre von Abendmahl.

overhovedet ikke interesserer Dr. M. I alt Fald maa jeg udbede mig nærmere Begrundelse, hvis Meningen er, at *denne nye* Erkendelse, der i saa høj Grad sprænger Tidens Ortodoksi og foregriber Pietismen med *dens* forskellige »Typer«, skyldes Arnd-Joh. Gerhard eller andre af Dr. Møllers Favoriter som Kingos »Forbilleder«.

\* \* \*

Dr. M. begynder sin sidste Kritik af mig med at *desorientere* Læserne m. H. til Undersøgelsens Metodik, idet han uden videre (S. 549) fremsætter den Paastand, at jeg »faktisk bedømmer og fortolker Kingos Psalmer *ud fra* problematiske Antagelser«, hvormed atter menes »de almindelige Betragtninger, Prof. A. anstiller om Kingos religiøse Udvikling og hans »Fromhedstyper« (S. 554, hvor han omtaler min Analyse af to Psalmer, sker det saaledes: »det staar jo *paa Forhaand* fast . . .). Man skulde knap tro, at Dr. M. har læst den Afhandling af mig i Sibbernens Udgave af »Sjungekoret«, hvortil han sigter — grundig har Læsningen i alt Fald ikke været, naar Tingene i den Grad stilles *paa Hovedet*. Sandheden er jo nemlig den, at jeg *netop ikke* gaar til Bedømmelsen og Fortolkningen af Kingos Psalmer med forudfattede Meninger eller løse aprioriske Paastande. Jeg er selvfølgelig gaaet den *lige omvendte* Vej: nemlig til *Psalmerne selv*. Det er *paa Analysen* af disse, mine »Paastande« hviler.

Dr. M. nøder mig da til her at repetere, saa kort som muligt, Gangen i den Undersøgelse, hvorpaa nævnte Afhandling hviler. Ti unægtelig er det mig vigtigt, at Læserne ikke lades ukendt med, *hvorpaa* jeg begrunder min Hævdelse af, at vi i Kingos Psalmedigtning staar overfor de allerede antydede, fra luthersk Ortodoksi forskellige Meninger (Forstaaelsen for Individualitetsforskelle og for de forskellige Veje til Frelse — det, der lægger sig for Dagen i »Typerne« — samt for en Vækkelses»teknik«, der hviler *paa*

Troen paa noget opadbærende i Menneskenaturen, selv hos dem, der er kommet længst bort fra Gud, og som forstaar at tage Mennesker, som de virkelig er og ikke efter en abstrakt Læreopfattelse, appellere til Selvbestemmelse og en aandelig Aktivitet og lede den frem til »Gudfrygtighedens Øvelse«. Og ligesaa, at man forstaar, *hvorpaa* jeg bygger min Opfattelse af Kingos religiøse Udvikling. Disse to Ting er mig iøvrigt vigtigere end Spørgsmaalet om, under hvilken Paavirkning, Kingo har tilegnet sig sin Opfattelse eller er blevet til det, han var, hvor betydningsfulde end disse Spørgsmaal er. — Den Opgave, jeg havde stillet mig var *dels* at paavise »Sjungekorets« Betydning som Andagtsbog for Hjemmene paa Baggrund af den Udvikling, Husopbyggelsen og dens Hjælpeidler har gennemløbet siden Reformationen, *dels* at bestemme og karakterisere *Fromhedstypen* i »Sjungekoret«. Nu behøver man ikke at sysselsætte sig længe med de to »Parters« Digte, der jo i udpræget Grad behandler *Kristenlivet* 3: *den subjektive Tilægnelse af Frelsen*, før man opdager, at Tonen, Præget og delvis Indholdet i de to Samlinger frembyder saa karakteristiske Forskelle, at man stilles overfor den Kendsgærring, at Kingo mellem 1673 og 1681 maa have oplevet en Udvikling, der i alt Fald uddybede hans *Opfattelse* af, hvad *Bod* er. Og da Kingos Digtning jo er en »*Jeg-Digtning*«, skulde det paa Forhaand synes at ligge nær, at denne Udvikling ikke blot repræsenterer en Ændring i hans *læremæssige* Kristendomsopfattelse, men en *personlig-religiøs* Fordybelse.

Da *flere* af Digtene i »Sj. II« nu tilmed netop skildrer Jegets religiøse *Udviklingshistorie*, endog lige fra Barndommen eller Ungdomstiden, laa det videre nær at antage, at vi her sad inde med et Kildemateriale, der kunde erstatte os vor beklagelige Mangel paa Optegnelser, Breve eller andet samtidigt Kildestof til Belysning af *Kingos* religiøse Udvikling. Kingo-Biografer (saaledes ogsaa Richard Petersen) har jo ogsaa, ved skønsomt *Udpluk* af Digtene

i »Sjungekoret«, skabt oplivende Oaser i den ret trøstesløse Ørken, som deres Redegørelse for Kingos aandelige Udviklingsgang i Tiden *før* 1673—74 ellers maatte blive.

»Sjungekoret« stiller os nu uundgaaeligt overfor det Spørgsmaal, om Kingo har oplevet en »Omvendelse«; og enhver vil forstaa, at dette Spørgsmaal ikke lader sig afvise, hvis man ønsker Svar paa Spørgsmaalet om Kingos *personlige* »Fromhedstype«. Men ligesaa forstaaeligt er det, at, naar man kun (som Rich. Petersen) udnytter »Sjungekoret« ved »Udplukning« *uden* sammenfattende Undersøgelse, kan Svaret ikke gives. Ti »Sj. I« giver ikke noget direkte Svar herpaa, og »Sj. II« peger i højst forskellige Retninger. — I Stedet for en indgaaende Analyse af Sangene i »Sj. II« gik Rich. Petersen en anden Vej for at bestemme Kingos religiøse Stade, *før* han digtede »Sjungekoret«: han undersøgte de Personligheders Standpunkter, som Kingo i sin Skole- og Studentertid kom i Berøring med og derfor kunde antages paavirket af. Desværre er denne Undersøgelse hverken gennemført udtømmende eller tilstrækkelig kritisk. Hans Resultat blev, at Kingo tidlig var paavirket af den »Arnd-Rosenkrantzske« Fromhed, eller, som han udtrykker det S. 28: »Da Kingo en Del Aar efter traadte frem paa den store Skueplads, var han ikke sen med at *vedkende* sig sin *levende Tilslutning* til den Arnd-Rosenkrandske praktiske Kristendom«. Skønt dette nærmest skulde tyde paa, at Kingo havde oplevet en Omvendelse af en bestemt Type, gaar R. Petersen heller ikke her nærmere ind paa Spørgsmaalet. Men i Kingos religiøse Forfatterskab findes nu overhovedet intet, der vidner om Indflydelse fra Holger Rosenkrantz's højst særpregede Standpunkt, og *først* i »Vinterpartens« Psalmer findes visse Udtryk, der finder deres rimelige Forklaring som Vidnesbyrd om Indflydelse fra Arnd, hvis »Sande Kristendom« vi netop véd, Kingo havde læst og udtrykt sin Respekt for i sin varme Anbefaling (Juni 1682) af Sam. Ilds Oversættelse. R. Petersens Redegørelse bringer

da i Virkeligheden intet Svar paa Spørgsmaalet om Kingos religiøse Udvikling inden »Sjungekorets« Udgivelse. — Jeg indskyder her, at Dr. M. (S. 2) erklærer, at jeg paa Grund af min Henvisning til den nævnte Anbefalingsskrivelse fra Kingo »nærmest *gaar ud fra*«, at der ikke kan være Tale om noget »Forhold« til Arnd for Kingos Vedkommende før 1682. Det er atter et Vidnesbyrd om min Kritikers manglende Læseevne. Jeg hævdede paa paagældende Sted, at man hverken i 1. eller 2. Part af »Sjungekoret« finder den nye »Tone«, som høres enkelte Steder i Psalmerne i »Vinterparten«, og som minder om Arnds Mystik. Hermed er jo ikke sagt, at Kingo ikke har *kendt* Arnd tidligere; men kun, at de Udtryk i Psalmerne, der er Genklang af Arnds ejendommelige Kristus-Mystik, ikke findes i Sjungekoret. Har Kingo lært sin »praktiske« Kristendom fra Arnd, har han i alt Fald i paafaldende Grad holdt sig fri fra det særlig karakteristiske hos den berømte Tysker. Det særpræget Kingo'ske i Frelsesopfattelsen kan han i alt Fald ikke have lært hos ham, da det ikke findes hos Arnd.

Men tilbage til Rich. Petersen: af Universitetets Afgangstestimonium til Kingo (der gav ham Vidnesbyrd om alvorlig Vandel), slutter han, at Kingo »ikke vel har kunnet undgaa at paavirkes« ikke blot af Regenspræsten *Jens Justesen Bjerre*, der »vakte mange Mennesker«, men ogsaa af Sværmeren *Niels Svendsen Chronich*, som Bjerre »en Tidlang stod nær«. Bortset fra, at denne Udtalelse ikke vidner om nøjagtig Undersøgelse af vort Materiale til Chronichs Optræden i København, er det ejendommeligt, at Rich. P. ikke anfører den kgl. Frd. fra Nov. 1655, om Præsteembedet, der netop foranledigedes ved Chronich-Sagen og specielt tog Sigte paa Studenterne. Den fastslaar, hvad der i allerhøjeste Grad var karakteristisk for den Teologi, Kingo maatte sætte sig ind i i sin Studentertid og som der ikke er Spor af Grund til at formode, at han ikke dengang billigede: at »Ordets« Virkekraft paa Tilhørerne er ganske uafhængig baade af Prædikantens per-

sonlige Trosliv og hans Levned. Overhovedet giver Rich. Petersen ingen fyldestgørende Redegørelse for Datidens københavnske Teologi, saalidt som for den Forkyndelse, der dengang lød i Byens Kirker, og kommer da heller ikke ind paa den opsigtsvækkende Fornyelse, »den engelske Prædikemaade« allerede i Kingos Studentertid betød. — Kapitlet om Kingos Studentertid hører overhovedet til det svageste i Biografien, hvor fornøjelig Læsning saa end Redegørelsen for Depositsskikke, Regensliv og Tidens Forlystelser kan være.

Da en indgaaende Undersøgelse af Rich. Petersens Skildring af Kingos Ungdomstid havde vist mig, hvor løst Grundlag den hvilede paa, og da ethvert sikkert Vidnesbyrd om dybere religiøs Grebethed (end sige om egentlig Bodsfromhed eller om en indgribende Omvendelse) saaledes mangler for denne Periode af Kingos Liv, og da endda Digtene fra hans første *Præstetid* (hvortil jeg stadig maa henføre »Nævetud«) endnu ikke tyder det mindste paa en Repræsentant for Bodsaltor, er man faktisk *ene* henvist til at forsøge, om den af Rich. Petersen forsømte Analyse af Digtene i »Sjungekoret« kan give noget Svar paa det angivne Spørgsmaal.

Jeg gik altsaa, forudsætningsløs og, som Dr. M. ønsker det, »*ad fontes*«, men i Modsætning til ham lod jeg dem *alle* tale til mig. — Modsætningen mellem den trosfrejdige Barnetillid i »Sj. I« (med den altid harmoniske og glædetonende Udklang i Sangene, trods den alvorlige Undertone i Syndsbekendelsen) og de langt dybere Vidnesbyrd om Syndens og Verdslighedens Magt over Hjærtet i »Sj. II« traadte atter klart frem, og jeg kan ligesom Dr. M. slutte mig til Prof. Brix, naar han i disse sidste Sange hører »en vældig rullende Torden, Brag af Nedslag og øsende Vand«; og i hvert Fald en stor Del af Digtene fortjener i Sandhed Betegnelsen »kolossal Poesi«. Men, hvad der ikke lader sig overse, er at »*Jeget*« i disse Sange umuligt kan være det *samme*.



Dr. M. mener nu, at Uoverensstemmelserne kun er Vidnesbyrd om Digterens brusende, lidenskabelige Sind. Han opfatter det sidste Hjertesuk i Sj. II, der jo, som bekendt, giver malende Udtryk herfor, som en »Pegepind« til Forstaaelse af *hele* Kingos Digtning. Han siger derfor: »Overalt, hvor der kan være Mulighed for at høre dette urolige Digersind tale, dette beklemte Hjerte slaa, skal det prøves« (S. 551). Selvfølgelig. Jeg er nu heller ikke saa svagt begavet, at jeg ikke har forsøgt denne Vej. Men hvorfor gør saa Dr. M. ikke selv denne Prøve? Hvorfor paaviser han os ikke, at et saadant uroligt Digersind kan forklare, at Kingo fx. i én af disse Sange lader sit Jegs kristelige *Udviklingshistorie* foregaa paa én Maade, og i en anden paa en ganske forskellig Maade? Kan det samme Jeg, hvor lidenskabeligt og brusende dets Sind end er, have levet under saa forskellige Livsvilkaar, som Sangene i Sj. II beretter om? Lader det sig navnlig tænke, at ét og samme Jeg har oplevet sin afgørende Omvendelse paa *to* vidt forskellige Maader?

Jeg skal ikke gentage Redegørelsen for min Analyse af Sangene, der paaviser, at Kingo i disse »Allehaande Andagter i *allehaande* Tilfælde« gør sig til Talerør for forskellige Personligheder med forskellig religiøs Udviklingshistorie. Jeg maa m. H. til dette henvise til min Indledning til »Sjungekoret« (Pag. LXXVII—LXXXII) og til Afhandlingen »Om Kingos Psalmedigtning« i »Dansk Kirkeliv, medens Tiderne skifter«, 1934 (S. 30—38).

Det gør mig selvfølgelig ondt for Dr. M., at »det vender sig i Livet paa ham«, naar Kingos »lidenskabelige Sjæk« betegnes som et »Talerør«, men jeg kan kun indprente ham hans eget Raad: »at gøre Alvor af at holde sig til Kingos Digtning.« Det *er* umuligt, at det Jeg (15. Sang), der var faldet i »Syndens Søvn« og levede hen »uden Frygt«, men *pludselig* forandredes heltigennem, idet »Kristi Kærlighed greb ham om hans Hjerterod, kyssede ham med Himelmund, favnede ham og blæste paa ham med sin Aand«,

saa han følte sig ligesom løftet til Himlen, fordi Gud havde »fyldt op mit Sind«, saa han nu »saa Guds Billede i alt, hvad han rørte paa«, er det samme som det »retsindige Barn« (12. Sang), der *aldrig* var kommet bort fra Gud eller havde følt sig ved »Afgrundens Port«, som *aldrig* blev »omvæltet af Modgangs store Bølgebjærge«, men som Gud dog lærte at træde Verden under Fod, idet han altid gav ham, hvad der tjente ham bedst. — Og kan dette være den samme som den »betrængte« (13. Sang), hvis *hele* Liv fra første Begyndelse var »Korsets Skole« og »idel Nat«, hvem Lykken bedrog, og Vennerne glemte, som, plaget af Armod, maatte tigge det bare Brød, og hvis Ønske kun er, at »Gravens Muld« maa dække hans Legeme! Eller som den »Pønitent« (6. Sang), hvis Liv, inden han omsider fandt Pladsen ved Korsets Fod, var det store Vidnesbyrd om Guds forunderlige Langmodighed; han fik Ære og Rigdom og blev »en kælen Syndedægge«, men slog Guds Ord hen i Vind og Vejr. Ja *han* kan ganske vist minde om Jeget i 5. Sang, der ogsaa fik Ære, Gods og Lykke, men *aldrig* i hele sin Barndom, Ungdom og *Manddom* har kæmpet en »Jakobskamp«; ganske vist under Skriftemaal eller Sygdom kunde han love, at »Satans Lysteregimente« i ham nu skulde have Ende, men straks efter glemte han altid Guds Naade. Jeg tilstaar, jeg giver op, naar Dr. M. vil forklare os disse Modsætninger ved Kingos »brusende Sind!« Og skyldes det maaske ogsaa dette, naar Kingo i 3. Sang — han maa have glemt sin Skildring i 15. Sang! — fortæller os, at hans »Jeg« oplevede sin *Omvendelse* paa en hel anden Maade; ti her mærkede han overhovedet intet til Jesu Naade og Kærlighed, før han, pisket af Samvittigheden, hæs af Angergraad over sin Synd, vridende sig i Støvet i Angst for Guds Vrede, saa »Judas' Strikke« som den eneste Udvej af Elendigheden!

Det er nemt nok at kritisere, naar man simpelthen ser bort fra de Kendsgærninger i Sangene, der lægger de for én ubehagelige Vidnesbyrd paa Bordet. Hvad nytter Dr.

M.'s Forsikring om: »Jeg vil gøre Alvor af at holde mig til selve Kingos Digtning,« og hans Indrømmelse af, at Sangene 11—15 i »Sj. II« er »afgørende«, naar han derefter *kun* giver nogle Betragtninger over Nr. 11 og 14 til Bedste, uden i mindste Maade at indlade sig med de førnævnte Sange, hvorudfra jeg har konstateret Umuligheden af at fastholde Jegets Identitet.

Hvor meget saa Dr. M. taler om »gyngende Grund«, ét kan man ikke komme udenom: at Kingo kender *flere* Veje til Frelse og har skildret dem med levende Anskuelighed og unægtelig ogsaa med stor digterisk Kraft — ti Erkendelsen af »Kingos Typer« og af det, at han gør sig til »Talerør« for disse højst forskellige Individualiteter, nedsætter jo ingenlunde hverken ham som Digter eller Sangenes poetiske Valør. — Mærkelig nok skriver nu ogsaa Dr. M. (S. 554): »Vi staar overfor en Digersjæl, der saa dybt i sig selv, og *derigennem kunde kigge ind i andre Sjæle og Sjælstilstande og i Menneskehjærtets Løndomsdyb.*« Det er jo just, hvad de af Dr. M. *forbigaaede* Digte aflægger saa tydelige Vidnesbyrd om — men *hvorfor* saa denne Forargelse over Betegnelsen »Talerør«, naar Kingo netop lader disse forskellige Individualiteter *tale direkte* til os om deres Sjælstilstande og Livsudvikling!

Men har man forstaaet *dette* Forhold med Sangene i »Sj. II«, saa forstaaer man ogsaa, at et Spørgsmaal møder frem: udelukker denne Kendsgærning, at *ét* af disse »Jeger« dog er Talerør for Kingo *selv* i den Forstand, at han giver os Indblik i sin *egen* Historie som Kristen?

Her staar man overfor *et Valg*. Man kan sige: Jegformen er et kunstnerisk Middel til at give Digtenes Indhold større Liv og øget Mulighed for at gribe Læserne; og da vi mangler andre Kilder til Vidnesbyrd om Kingos *egen* religiøse Udvikling, maa vi *give op* m. H. til et Svar herpaa og nøjes med den Kendsgærning, at han, *trods* Datidens herskende lutherske Teologi, i hvert Fald *har* den *Forstaaelse* af det subjektive Fromhedsliv, at flere Veje fører til Frelses-

maalet (selv om alle bygger fast paa det grundlutherske: Frelse udelukkende af Naade). Men luthersk i Overensstemmelse med Ortodoksien var dette *ikke*, og ogsaa med dette Resultat af Undersøgelsen, stilles man da overfor Spørgsmaalet: hvorfra stammer det? Er det Laan fra en bestemt Paavirkning eller en blot Konsekvens af Kingos Forstaaelse for empirisk Psykologi? At Tidens herskende Lutherdom fandt »Vildelser« hos Kingo, er jo et Faktum, belyst ved Prof. *Wandals* Misfornøjelse med, at Biskop Bagger havde approberet »Sj. II«, og her maa vel netop tænkes paa Hævdelsen af disse Veje — jeg véd i alt Fald ellers ikke, hvad Wandal har tænkt paa, med mindre det *ogsaa* drejer sig om Kingos, dog spagfærdige, Forstaaelse for, at der i Mennesket, som er kommet bort fra Gud, rører sig en Længsel, Uro eller Forstaaelse for, at det *maa* frem til Gud for at finde Fred, og at *andre* er i Stand til at vække denne Trang til Live hos Synderen.

*Men* man har i det mindste *ogsaa* Ret til at prøve, om Grunde ikke taler for, at én af disse religiøse Livsskildringer i »Sj. II« er Kingos egen. Jeg anlagde her to Synspunkter. Det ene var Sammenligningen med Fromhedsopfattelsen i Kingos øvrige religiøse Digte, altsaa baade Sangene i »Sj. I« og de egtl. Kirkepsalmer. Men kun en saadan Skildring af den religiøse Livsudvikling, der *uden Modsigelse* stemmer overens med Fromhedstypen i de to andre Dele af Kingos religiøse Produktion og bidrager til deres Forstaaelse, kan komme i Betragtning. — Og videre antog jeg, at der dog ogsaa er Grund til at vente, at, hvor stor en Sjælekender og digterisk Begavelse — og lad os ikke glemme vel skolet Teolog — Kingo end var, maatte han dog have besiddet større Forudsætning for at gøre Rede for sin *egen* Sjælsudvikling end for andres; man maatte derfor vente, at Virkeligheds-skildringen fremtræder klarest og mest gribende, hvor han taler om sig selv.

Det er i alt Fald ud fra disse to Synspunkter, at jeg har plæderet for, at vi i 15. Sang i Sj. II har Kingos egen reli-

giøse Historie: at han altsaa *har oplevet en pludselig Omvendelse*, karakteriseret ved en overvældende Erfaring af Jesu Kærlighed — en Oplevelse, der lærte ham, at hans »Gærning var at gøre *Bod* og undertrykke Kød og Blod«. Jeg maa atter her henvise til mine fornævnte to Afhandlinger. — Jeg skal ikke benægte Dr. M.'s Ret til at hævde, at vi her, som ved *enhver* Hypotese, befinder os paa »gyngende Grund«, men den gynger i alt Fald ikke saa stærkt som *hans* Anvendelse af Grundsætningen om Kingos »brusende Sind!« Den anbefaler sig i alt Fald paa flere Maader. En Omvendelse netop af den Art stemmer psykologisk set saare vel med et saa afgjort følelsesbestemt Sjæleliv som Kingos. En pludselig Oplevelse af *Jesu Kærlighed*, der ikke blot bringer »Gudsfrygtens Sæd til at spire i hans Hjærte med kvægsom Trøst og Voksekraft«, men tillige *fylder* hans Sind i den Grad, at han saa at sige ser Guds Billede overalt i Tilværelsen, samtidig med at han nu forstaar, at hans Liv baade maa vies til Jesu Lov og Pris og til at gøre Bod, forklarer fuldtud, at den *hidtil verdslige* Digter kunde finde netop de Toner, der præger Morgen- og Aftensangene i Sj. I. Deres indledende religiøse Naturbetragtninger, deres frejdige Barnetillid, fuld af Tak og frisk Livsglæde, deres Sans for Kaldsgærningen som en Gudstjeneste, deres Iver for at lede til et Kristenliv, der præges af Forstaaelse for, at Gud vil have det *hele* Hjærte, men ogsaa møder den angrende Synder med stadig ny Naade, kan ikke finde bedre Forklaring end netop, at de er fremsprungne af en saadan Oplevelse. Selve Oplevelsens Skildring ligesom Redegørelsen for det forudgaaende Liv bærer ogsaa et saa ægte Virkelighedspræg, at det ogsaa har slaaet andre, der har sysselsat sig med Kingo, saaledes Prof. H. Brix. Derhos er Udviklingen fra en saadan Oplevelse og fra det Fromhedspræg, der karakteriserer »Sj. I« til de dybe Toner om Syndens Magt og Verdenslivets stærke Sug i »Sj. II« fuldt forstaaelig — ikke blot fordi den, der tror, at hans nye Liv kan blive saa harmonisk, som »Sj. I« opti-

mistisk mener det, snart vil erfare — navnlig naar man besidder et saa lidenskabeligt Sind — at »Boden« er vanskeligere at praktisere, end man antog. Synden har, selv efter en saadan Oplevelse, den gennemgribende Indflydelse paa det Hjærte, man forstod Gud havde *helt* Krav paa, og talrige er da ogsaa de kirkehistoriske Vidnesbyrd, vi har, selv fra dem, der har oplevet den mest gennemgribende Omvendelse, om at de Tider atter kom, hvor Hjærtet blev koldt, og Synden fik Magt. Derfor kan Kingo føle saa dybt med bodfærdige, og derfor kan ogsaa Reminiscenser af egne Erfaringer være *indflettet* i de Sange, hvis Indhold iøvrigt har Bestanddele, som Kingo *umuligt* kunde erkende som Udslag af sit lidenskabelige Sind (jfr. Sj. II, 2. hvor »Jeget bekender, at han har stjaalet, snydt i Handel, søgt Skøger og bruger én Times Kirkefærd om Søndagen til at »sminke 6 Dages Syndebegær«). Men jeg beklager, at Dr. M. resignerer m. H. til at »eftervise«, at »Kingos *Oplevelser* hele Tiden »slaa igennem« i disse Sange.« (S. 552). Selvfølgelig kan han i hvert Fald ikke skildre *sin Omvendelse* med dens Forudsætninger og dens Tilvejekomst paa den Maade, som Sj. II, 3 gør det, hvis II, 15 skildrer den. Og betragter man Skildringen nærmere, viser den sig da ogsaa, som jeg udtalte i Afhandlingen i »Dsk. Kirkeliv« (S. 34), mere præget af Ortodoksiens *Lære* end af Selvoplevelse. Det er jo for Resten saadan, at flere af Digtene i Sj. II, som Overskrifterne ogsaa viser, digterisk udformer et Skriftords Tanker.

Men, naar »Sj. II« fik de saa stærke Toner, der forekom Prof. Brix som »vældig rullende Torden«, hænger det jo ogsaa klart sammen med Kingos uddybede Kendskab som Biskop til Kirketilstandene og med det Forfald, hine Krigsaar havde ført med sig. Hans højst pessimistiske Dom om de kirkelige Forhold i Anbefalingen af Oversættelsen af Arnds Bog (1682), er tydeligt Vidnesbyrd om, hvor grebet han har været af de foregaaende Aars Erfaringer.

Netop, naar man forstaar, hvorledes det forholder sig

med »Jeget« i »Sj. II« og ikke er blind for *Arten* af Kingos »Empiri«, vil man da se, at der bliver god Sammenhæng mellem Standpunktet i Sj. I og II; Forskellene mellem de to »Parter« bringer *ikke* Modsigelse ind i den Udvikling, man ikke kan komme udenom, han maa have oplevet mellem 1673 og 1681. Men med Omvendelsesoplevelsen og den derefter følgende uddybede Kristendomsforstaaelse staar ogsaa Kingos *Kirkepsalmer* i bedste Overensstemmelse; hvorimod jeg tilstaar, at, hvis alle »Sj. II.«s Sange skal opfattes som personlige Udtryk for Kingos »brusende Sind«, bliver det (rent bortset fra Umuligheden af at give en psykologisk Forstaaelse af Digterens modsigende Erfaringer og Oplevelser) uforklarligt, at Kirkepsalmerne ikke ganske anderledes tydelig bærer »Tordenpræget«.

Jeg befinder mig derfor meget vel paa min »gyngende Grund«, hvis Bæreevne Analysen af Kingos religiøse Digting bekræfter for mig, og jeg er overbevist om, at den, der læser disse Sange og Psalmer med den Nøgle til Forstaaelsen, som den egenartede Omvendelse og den følgende religiøse Fordybelse med dens samtidige Erkendelse af Individualiteternes og Frelsesvejenes Forskellighed giver, vil faa mere Udbytte af sin Læsning, end den, der nøjes med »den Pegepind«, Dr. M. rækker ham i Kingos Navn. Man vil da ogsaa forstaa, at *jeg* finder Grundforklaringen til Kingos »Empiri« hverken hos Englændere eller Tyskere, men i hans *egen* Oplevelse. Det er den, der ogsaa gjorde ham til Vækker; men ingen forstandig Mand, der sætter sig til Opgave, at føre andre til »Gudfrygtigheds Øvelse«, vil foragte at bringe de Hjælpe midler, som Samtiden rækker ham. Det er under *dette* Synspunkt, at jeg ser hans Tilslutning til den »engelske Prædikemaades« Principer.

Men endnu ét staar tilbage m. H. t. »Omvendelsen«. Jeg har til Dr. M.'s Forfærdelse udtalt den Formodning, at Kingos stærke Oplevelse af Jesu Kærlighed skete under en Altergang. Det »gyser« i Dr. M. — han ser mig »plumpe i!« Jeg maa sige, at jeg egentlig er forbavset over, at netop

Dr. M. ser saaledes paa denne Antagelse; ti han mener jo, at Nadveren spillede en ganske særlig Rolle for Kingo; ja han hævder (S. 555), at Psalmen »O, Jesu paa din Alterfod« er »noget af det *inderligste*, Kingo havde skrevet«. (Hvorfor han tilføjer her, at ingen kan finde noget »engelsk« i den, er mig gaadefuldt; *jeg* har jo ialt Fald ikke paastaaet det! Men jeg erindrer iøvrigt om, at ikke blot en højst luthersk Teolog som vor *H. Masius*<sup>1</sup>, men ogsaa *Spener* fandt, at Datidens anglikanske Nadverforstaaelse ikke adskilte sig fra vor!). Erfaringer om særlig inderlig Fornemmelse af Jesu Kærlighed under en Handling, der saa afgørende indprenter os Jesu Lidelse under Synspunktet »for *eder*«, er dog vel ikke ukendt for Kristne, og der er adskillige kirkehistoriske Vidnesbyrd om »Gennembrud« netop under Altergangen. Men iøvrigt har jeg i min Afhandling om »Sjungekoret« givet Begrundelse for Antagelsen ved Henvisning til Kingos Digt 1671 til Oplyggelsesforfatteren *Villads Nielsen*, som unægtelig tyder paa, at Kingo har haft en *særlig* Oplevelse ved »*Kærlighedens* Maaltid«. Jeg tror derfor, at Dr. M.'s Ængstelse for min Vandgang, er

---

<sup>1</sup>) I Tillæget til hans »Beretning om den Forskiæl, som der er imellem den sande Evangeliske Lutherske og de Reformertes Lærdom« (der udkom paa Tysk 1690; dsk. Overs. 1724, der her citeres) S. 22 f. gør han først opmærksom paa Biskop *Will. Forbes's* Nadverlære som ganske stemmende med luthersk og tilføjer saa: »Om den *Engelske Kirke* i Almindelighed haver vores Theologi den bedste Forhaabning, som den samme, af alle Reformerte Meenigheder, stemmer mest overeens med vor Lutherske Religion. Ja det er og vitterligt, at den Engelske Kirke producerer og fremlægger Lutheranernes Consensum og Samtycke imod Presbyterianerne som deres Brødres og *troesforvantes* Biefald,« Dernæst omtales Dr. *Cumbers* Enighed med dansk Liturgi og hans lat. Overs. af Biskop *Baggers* udførlige Indledningsredegørelse i dennes Udg. af Alterbogen. — Jeg anfører dette, dels fordi Dr. M. stadig viser Tilbojelighed til at identificere Anglikanisme og »reformert Opfattelse«, dels fordi dette Citat af en *ubestridt* ortodoks Lutheraner kaster Lys over det hjemlige Syn paa det engelske. Biskop *Bagger*, der nævnes, og som jo Kingo følte sig nær knyttet til, deler ganske denne Betragtning; men han maa jo ogsaa direkte regnes blandt vore hjemlige »Englændere«.



unødigt. Ogsaa i dette Tilfælde »holder jeg mig« altsaa til Kingos Digtning.

Jeg har dermed gjort Rede for Fremgangsmaaden i min Undersøgelse og i hvert Tilfælde vist det uholdbare i Paastanden, at jeg er gaaet til Kingos Digtning med *forudfattede* Meninger. Grundpunktet i den: Paavisningen af »Typerne« i Sj. II staar fast; Dr. M. har i alt Fald end ikke gjort Forsøg paa at rokke ved det. Ti, at han indbilder sig, at hans Forargelse over, at jeg finder, at Kingo i Sj. II Nr. 11 og 14 har skildret *særlige* »Typer«, kan omstøde Analysen af Forskellen mellem Nr. 3, 12 og 15, er for naiv. Det er imidlertid, som allerede omtalt, *alene* disse to Sange, han paaberaaber sig, for overhovedet at modbevise min Paavisning af »Typer« i Sj. II. Men disse to er efter hans Opfattelse saa »personlige«, at de er tilstrækkelige til at bevise, at ogsaa alle de andre maa være det — *deres* »Personlighed« kan altsaa bevise, at Kingo har oplevet »Omvendelse« i alt Fald paa to Maader og har levet hele sit Liv i usleste Fattigdom og *tillige* i Rigdom osv.!

Jeg skal ikke opholde mig ved Dr. M.'s mærkværdige Bemærkning om disse Sange (S. 552), at de er »de to berømteste og *for saa vidt ogsaa* mest personlige«. Men, hvad jeg atter maa beklage er, at Dr. M. heller ikke her analyserer Indholdet. Jeg har eftervist (ingenlunde »dekreteret«), at den religiøse Opfattelse, de er Udtryk for, har et bestemt *Særpræg* og mangler de kristelige Elementer, der har den afgørende Betydning for Kingo, og derfor kan jeg ikke tro, at Kingo vilde vedkende sig deres Livssyn som sit eget. Dermed er selvfølgelig *ikke* sagt, at Kingo ikke af Selverfaring kendte til de Verdens Fristelser, han har givet den gribende Skildring af i »Far Verden, farvel«. Selvfølgelig ikke. Skønt jeg tror, at Dr. M. gør for meget ud af sin Forestilling om »Avind« som Kingos »Arvefjende«, skal jeg saaledes ikke benægte, at ogsaa de Vers, han »ofrer« den, er farvet af Kingos Personlighed. Men allerede Sangens udpræget antitetiske og kunsttekniske Udformning gør mig

betænkelig ved at tale om den som et »enestaaende Udtryk for Sindsoprør«. Hovedsagen er jo imidlertid ikke, om man stærkere eller mindre stærkt *føler* Kingos »brusende Sind« i Sangen. Hovedsagen er: hvorledes staar dens *Indhold* til den lutherske Trosopfattelse, Kingo iøvrigt giver Udtryk? Fattes dette, som jeg har vist, tør jeg ikke hævde, at Sangen tages som Gengivelse af hans Verdens- og Kristendomsforstaaelse. Kingos Psalme i Vinterparten »Far vel da, Verden« viser ogsaa, at han selv følte, at Temaets Behandling i Sj. II trængte til kristelig Uddybelse. Da det nu staar fast, at Kingo gør sig til »Talerør« for andre Individualiteter og Livsførelser, forekommer min Fortolkning mig højst plausibel — med mindre man, som jeg ogsaa har tænkt mig, her har et ældre Digt, skrevet under en særlig Krise, der ligger *inden* hans modne Tilegnelse af Evangeliets Naade. Men naturligvis kan man ogsaa mene, at det hører til dem, Prof. Brix betegner som »af almindelig Karakter«; det tager jo den fra Prædikeren velkendte Tanke om, at »alt er Forfængelighed« op og gør den mere virkningsfuld for Læseren gennem det antitetiske. Men i alle Fald optages Sangen sikkert i Samlingen af Vækkelsesgrunde.

Med Hensyn til Nr. 14: »Sorrig og Glæde« er Argumentationen ganske den samme; det var ønskeligt, at Dr. M. havde vist, at *Indholdet* ikke berettigede til min Opfattelse! Som ved det foregaaende Digt finder han nu kun, at »jeg redder Rettroenheden paa Bekostning af Poesien«. Han forstaar altsaa ikke, at jeg overhovedet ikke taler om »Rettroenhed« her, men om det kristelige Indhold, som Kingos Trosliv hvilede paa. Hvorledes han kan tale om: »paa Bekostning af Poesien«, ligger ud over min Begriben; Digtet bliver dog hverken mere eller mindre »poetisk« end det er i sig.

\* \* \*

Dr. M.s Bevisførelse for, at Kingo ikke *kan* være engelsk paavirket, har to Sider. Dels fremhæver han Kingos »literære

*Afhængighed* af Tyskland i det hele« og specielt af Tyskeren *Rist*; dels hævder han, at Kingo som Vækker og »Empiriker« ikke giver noget fra Tyskerne forskelligt.

At Kingo »literært« staar i udstrakt Gæld til Tyskland, er jo en gammelkendt Sag, og er ikke bestridt af nogen. Hans Opfattelse af Poesi og hans digteriske Teknik bygger helt paa de Principer, der særlig siden Martin Opitz arbejdede sig frem til Sejr. Dr. M. mener imidlertid noget langt mere med sin Paastand om Kingos literære *Afhængighed* af Tyskland. Digteren Sehesteds Betegnelse af Kingo som Danmarks *Rist* vidner derom! Det er *ham*, Kingo har betragtet som sit store Forbillede og efterligner — ja efter Dr. M.'s Mening endda i den Grad, at man hos Kingo finder »ligefremme Reminiscenser«, »umiskendelige Ligheder«, ja i ét Tilfælde (Bordandagtssangen) »kunde det synes«, at Kingo kun har »udvidet« en Sang af Rist »med malende Tilføjelser«.

Jeg tilstaar, at hvis Kingo i den Grad har taget Rist til Forbillede, og dette nu skal være et Hovedsynspunkt paa hans Psalmedigtning, bliver hans dristige Ord i Dedikationen i »Sj. I« om, at Danskes Aand ikke længer behøver »udlændiske Vinger« for at stige til Himlen, og at han byder paa Sange, der overflødiggør Laan af de tyske, noget vel overmodige. At Kingo opfattede sin Digtning rent sprogligt som et vægtigt Indlæg mod Tyskeriet i Danmark, er vel alle enige om; men den almindelige Opfattelse har dog ogsaa været, at Kingo, da han forelagde det danske Folk sit »Sjungekor«, var sig noget langt mere bevidst, og at Dedikationen med udpræget (og berettiget) Selvfølelse stillede disse Sange op som original dansk Digtning.

Det synes mig, at det er gaaet Dr. M. her, som i hans Afhandling om »Passionsdigtene«. Dør saa han Kingo sidde og digte med Joh. Gerhards Kommentar i Haanden, omhyggelig for at versificere de Tanker, som han hentede frem af denne Lærdoms Guldgrube, »tyggende paa Penneskaffet«, mens han oversatte! Frk. Tunold viste med Rette,

hvor mange af disse Tanker og Billeder, der var ganske almindelige og gammelkendte for en Datids Teolog. Jeg maa sige, at »de umiskendelige Ligheder« mellem Salmerne i Sjungekoret og de anførte Sange af Rist imponerer mig ikke mere. Navnlig ikke, da de jo *ikke* forklarer noget af det, jeg har paavist som det særprægede hos Kingo, og da den generaliserende Dom ud fra de angivne »Reminiscenser« falder til Jorden, naar man tænker paa det mægtige Fond af aandelig Rigdom, som Kingos kristelige Produktion omfatter.

Jeg kan forstaa, at Kingo i 1671, da Sehested betegnede ham som »den danske Rist«, maatte føle det som en Æresbetegnelse, men jeg kan hverken tro, at Sehested eller Kingo opfattede Betegnelsen som: her er en dansk Kopi af den tyske Digter! — Men Vitus Berings lat. Digt, der i alt Fald var forfattet for sent til at komme med i »Sj. I«, og som optryktes i »Sj. II«, skal altsaa paa Grund af denne Plads være Kingos egen Dokumentation af, at *han* opfattede Æresnavnet paa Dr. M.s Vis!

Hvad siger da dette lat. Digt? Det siger i Grunden netop hvad Kingo selv sagde i Dedikationen i Sj. I: *hidtil* har Danske beundret Rists Sange, nu er der opstaaet i Fædrelandet en Digter af langt højere Værd og Betydning for os. Og efter en literærhistorisk Digression slutter Bering med en Udtalelse, der næsten kunde synes at alludere til Kingos egne Ord i »Dedikationen« i »Sj. I«, men navnlig er bemærkelsesværdig ved den Vægt, der lægges paa Ordet »Pietas«. Naar da Dr. M. selv forstaaer, at Vitus Bering ender med at hæve Kingo over »alle Digtere« (ogsaa Dante), er det dog lidt mærkeligt, at *Kingo* skulde have forstaaet disse Æresvers paa Dr. M.'s Manér. — Naar Dr. M. derfor mener, at dette lat. Digt er af »ligesaa afgørende Betydning i literaturhistorisk, spec. *salmehistorisk* Henseende, som den danske Efterskrift (det sidste Hjertesuk i Sj. II) er til *personlig*-poetisk Forstaaelse af Sjungekoret«, overvurderer han sin Bevisførelses Vægt paa det

her omtalte Punkt i ligesaa høj Grad, som han gjorde ved sin Henvisning til Kingos »brusende Sind«.

Men nu de anførte Digte af Rist! At der selvfølgelig er Lighedspunkter mellem Rists »Busslieder« (og mellem Masser af andre, baade tyske og danske, Bodssange) med Kingo, kan ikke overraske nogen. Og navnlig, naar man tager en Sang som Nr. 2 i »Sj. II«, der, som jeg har gjort opmærksom paa, er et *Læredigt* om Syndens forskellige Former med Gal. 3, 24 som Udgangspunkt og de 10 Bud som Grundlag. — Dr. M. tør da heller ikke paastaa(!), at Kingo har faaet Impulser til Nr. 2 fra det anførte Digt af Rist; men han benytter Lejligheden til at indprente mig, at »Kingos store Forbillede« her taler om »Dyder og Laster«, hvorfor han haaber, at jeg nu vil indrømme, at det er »mere nærliggende at antage, at, naar Kingo driver paa Dyder og advarer mod Laster, følger han »Forbilledet« og gaar ikke i Skole hos Englænderne! — Mine Bemærkninger i Afhandlingen i »Dansk Kirkeliv« om »Dyd og Last« var fremkaldt af Dr. M.'s Angreb paa »The whole duty of man« og den engelske Moraliseren (jfr. ovenfor S. 413 f.), der erklæredes for »uluthersk«; *deroverfor* pegede jeg paa Kingos stærke Driven paa »Helliggørelse« og hans Tale om »Synd og Last«, og tilføjede: »heldigvis følte *Datidens* Lutherdom ikke dette som en *Fornægtelse* af det lutherske«. Heri ligger selvfølgelig Erkendelse af, at man *ogsaa* fra luthersk Side talte moraliserende, og Kingo behøvede naturligvis ikke noget direkte »Forbillede« for at gøre det. Men da man i *Samtiden* hævder en Sammenhæng mellem den saa stærkt fremtrædende Iver for Moralvækkelse og den engelske Prædiken (og bl. a. gør opmærksom paa, at Rostockeren Heinrich Müller, hvis Tendens i den Henseende er klar, ogsaa er engelsk paavirket), finder jeg det rimeligt, at ogsaa Kingos stærke Helliggørelsesinteresse kan hænge sammen dermed. Men jeg skal gerne indrømme, at det vilde være rigtigere at tale om den stærke Tendens i Tiden i Retning af at modarbejde Moralforfaldet, og jeg

minder ogsaa om Lovgivningens fremtrædende Interesse i saa Henseende. Men det glæder mig, at Rist nu lærer Dr. M., at Moraliseren ikke misklæder en Lutheraner!

Som jeg ovenfor (S. 583) bemærkede, er Sj. II, 3 mere præget af *Ortodoksiens Lære om Omvendelse* (Sønderknuselse ved Loven, derefter Oprejsning ved Evangeliet) end af Selvoplevelse; det er derfor heller ikke underligt, at Dr. M. netop kan finde Ligheder i Grundtanken, Gennemførelsen og Bodsstemningen hos Rist med *denne* Sang, og jeg maa udtrykke min Tilfredshed med, at han *endelig* paa dette Sted viser Interesse for den religiøse Digtnings *saglige Indhold*. — Men Bodspsalmer af denne ortodokse Støbning er der selvfølgelig nok af i lutherske Psalmebøger; jeg har en Hamburgsk Psalmebog fra 1696, der viser dette. Her findes ogsaa Rist's Bodssang optaget. Men naar jeg læser 2. Del af denne, som Dr. M. forbigaar, bortset fra 1. Vers, maa jeg sige, jeg forbavses noget over den Lethed, hvormed Dr. M. konstaterer »Forbilleder«. Allerede det af Dr. M. fremdragne 10. Vers er netop betegnende for *Forskellen* mellem Kingo og Rist (»Nach dem Trawren kommt das Frewen« . . . »nach den heulen kann man lachen«).

Forbløffende finder jeg Dr. M.'s Henvisning til Rist's »Ein Blumlein . . .« som Forbillede for »Far Verden, farvel«. Ja, han anser det ikke for udelukket, at dette Digt (som han dog har erklæret for noget af det mest *personlige* Kingoske, altsaa helt igennem Udtryk for hans »brusende Sind« og mættet med Oplevelsens Træk) er tilsigtet som et »Overbud« over det store Forbillede (!), og har givet Kingo »stærkere Impulser end de mange andre Behandlinger af dette Emne, han kan have truffet paa.« Nu synes jeg, vor Forstaaelse af »Far Verden« faar stærk Lighed! Ti, at Kingos »bedske Livserfaringer kan have *farvet* dette grandiose Digt, vil jeg jo ingenlunde nægte. Men jeg kunde have ønsket, at Dr. M. ogsaa her havde analyseret det saglige Indhold i Rists Digt og sammenlignet det med den Kristendom, Kingo byggede paa! — At Rists Digt over-

hovedet skulde være Kingos Forbillede, anser jeg for udelukket — i saa Henseende har »Himmelsangen« hos Heinrich Müller absolut Prioriteten.«

Større er unægtelig Ligheden mellem Kingos og Rists Bordandagt; men ogsaa her er vi paa Common-place-Omraadet. Imidlertid indrømmer jeg, her er Grund til at tale om »Forbillede«.

Men *disse* Exempler skal altsaa ikke blot være nok til at vise, at *tysk* Digtning præger »Sjungekorets« Indhold, men ogsaa, »at man ikke behøver at lede efter »engelsk Vækkelsesteknik« i Sj. II.«!

Jeg spørger da først, *hvor* har Dr. M. paavist, at den for Kingo ejendommelige Individualitetsopfattelse med Godkendelse af de forskellige Frelsesveje findes hos Rist? Og *hvor* har han vist, at »Forbilledet« viser samme Forstaaelse for at »berede« Vej for ægte »Hjertekristendom« under de forskellige Former, som Kingo med sin Virkelighedssans og Forstaaelse for Livsudviklingens Mangfoldighed gør det? *Hvor* er der i det anførte noget, der tyder paa Erkendelse af, at man maa ud over Ortodoksiens trange Forstaaelse af Frelsen; *hvor* er der noget, der peger paa Forstaaelsen af, at ogsaa den i Synden dybt sunkne har »opadbærende« Dragelser; *hvor* er der endelig Spor af det Skema, som Kingo som Regel opbygger sine Sange efter i Lighed med den engelske Prædiken? Paa Erkendelsen af det anførte beror Kingos »Empiri« og »Vækkelsesteknik«. Da jeg tidligere tilstrækkelig har gjort Rede for den engelske Indflydelse, maa Dr. M. undskylde mig, at jeg forbliver ved min Opfattelse, til han virkelig paaviser dens Uholdbarhed. — Jeg havde egentlig ventet, at Dr. M. havde fordybet sig i Vidnesbyrdene om tysk og dansk »Jesus-Liebe«, for heri at finde en Forklaring paa Kingos »Fromhedstype«. Utvivlsomt er her noget, han er paavirket af; dens Mod sætning til Ortodoksiens Frelseslære har antagelig i Forbindelse med Omvendelsesoplevelsen befæstet Kingos Forstaaelse for Virkeligheden af de forskellige Frelsesveje.

Men heller ikke denne Paavirkning forklarer os ham til Fulde som Vækkeren til »Gudfrygtigheds Øvelse«, saadan som han skildrer denne i hele sin religiøse Digtning. Man kan ikke komme udenom, at »Prædikanten« i dansk Psalmedigtning har været under Paavirkning af Tidens mest fremtrædende Fænomen paa Forkyndelsens Omraade.

Til Slut blot ét — jeg vil raade Dr. M. til at studere Joh. Gerhard endnu engang og læse, hvad der er skrevet om hans Forhold til Arnd, saa vil han antagelig forstaa, at det ustedfæstede Vers, han anfører, ikke forekommer mig tilstrækkeligt til at afvise, at Gerhard var endogsaa stærkt paavirket af Mystiken. Jeg benyttede Lejligheden, efterat have læst Dr. M.'s Afhandling, til at repetere »Meditationes sacræ«; de er lærerige m. H. til Forstaaelsen af det Tilskud af *katolsk*-mystisk Fromhedsliv, som Ritschl i sit store Værk om Pietismen var saa omhyggelig for at konstatere paa 17. Aarh.s Lutherdom. Men var Kingos Fromhedstype kun en Efterklang af Arnd-Gerhards, vilde vi sikkert møde Spor af dette Islæt i den.

---